

פרק י"ד (1) / האישה התקועית

(ז) והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש וכבו את גחלתו אשר נשארה לבלתי שים לאישי שם ושארית על פני האדמה:

דבריה של האישה התקועית אכן מבטאים את חכמתה:

א. היא אינה מתארת רצח מתוכנן, כי אם הריגה: "וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את האחד וימת אתו" – מכאן שיש מקום לנסיבות מקלות.

ב. האישה מצטטת את דרישת קרוביה: "תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש". אזכור נושא הירושה מעורר תחושה שהאישה האומללה מוקפת קרובים תאבי בצע, שחפצים בהריגת האח ההורג לא מרדיפת צדק, כי אם על מנת שיוכלו הם לרשת את המת לאחר שיומת גם בנו השני.

ג. האישה אומרת כי בקשתה נובעת גם מדאגה לשמו של בעלה המת: "וכבו את גחלתו אשר נשארה לבלתי שים לאישי שם" ושארית על פני האדמה. גם בזה היא מעוררת בשומע אמפתי, שכן היא שמה את עצמה כמי שאיננה דואגת לעצמה, אלא לשמו של בעלה.

ד. מעניין במיוחד ניסוח הדברים בדרך שיוצרת זיקה לפרשת קין והבל:

1. בשני הסיפורים מתואר רצח של אח בידי אחיו היחיד.

2. שני מעשי הרצח מתוארים בלשון דומה:

ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו
(בראשית ד, ח);

וינצו שניהם בשדה... ויכו האחד את האחד וימת אתו
(ש"ב י"ד, ו).

בסיפור האישה התקועית אין, ככל הנראה, חשיבות להיות המקרה "בשדה" דווקא, ומסתבר שהדבר צוין על מנת ליצור את הזיקה לסיפור קין והבל.

3. בשני הסיפורים מופיע ביטוי זהה בתוך הבקשה לחוס על הרצח:

ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא. הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה
(בראשית ד, יג-יז);

א. אשה חכמה

בסוף הפרק הקודם ראינו כי דוד כבר ניחם על מות אמנון, ועתה נפשו יוצאה אל בנו אבשלום. דוד מוצא את עצמו במצוקה נפשית. מצד אחד, הוא מתגעגע מאוד לאבשלום. מצד שני, אין הוא יכול להחזיר את אבשלום, שרצח את אמנון בדם קר, כאילו לא קרה דבר. אמנם היו לאבשלום סיבות טובות לכעוס על אמנון, שאנס את אחותו ולא נשא באחריות כלפיה, אך מכל מקום, אי אפשר לתת לגיטימציה לרצח. עם זה, יש להביא בחשבון שאבשלום לא הרג את אמנון במו ידיו, אלא ציווה את נערו לעשות זאת.¹

למצבו של דוד ער שר הצבא יואב, המגלה גם כאן נאמנות מיוחדת לדוד:

(א) וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום:

יואב מחליט לנקוט בדרך מיוחדת – להביא בפני דוד 'משל שיפוט'², שימחיש מה עליו לעשות:

(ב) וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת: (ג) ובאת אל המלך ודברת אליו כדבר הזה וישם יואב את הדברים בפה:

אף שיואב שם את הדברים בפי האישה, מכל מקום הוא טורח ומביא "אשה חכמה". מסתבר שיואב לא שם את הדברים בפה מילה במילה, אלא רק הסביר לה את הרעיון הכללי, והיא בחכמתה פרסה את הדברים לפני דוד באופן שאכן היה, כפי שהתברר לבסוף, מוצלח ביותר.³

האישה באה אל דוד ובפיה סיפור קשה:

(ד) ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפל על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך: (ה) ויאמר לה המלך מה לך ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי: (ו) ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את האחד וימת אתו:

1 יש בכך דמיון למעשהו של דוד עצמו בפרשת אוריה החתי. ועוד, שבשני המקרים ציווה המשלח להשקות את הנרצח ולשכרו: ברצח אוריה נאמר "ויקרא לו דוד ויאכל לפניו וישקהו" (א"א, יג); וברצח אמנון נאמר "ויצו אבשלום את נערו לאמר ראו נא קטוב לב אמנון בין ואמרתי אליכם הכו את אמנון והמתם אתו" (ד"ד, חח). ייתכן אפוא שהיו בדוד גם רגשות חמלה כלפי אבשלום, שהרג את אמנון מתוך סערת נפשו, ממש כשם שהוא עצמו נדחק למעשה דומה.

2 על השימוש ב'משל שיפוט' ועל הצורך בו כאן ועוד בשני מקומות אחרים במקרא עמדנו בהרחבה בשיעור על משל כבשת הרש (שיעור 24).

3 לא בכדי לקח יואב אישה דווקא. מלבד האמפתייה שאישה מעוררת בשל עצם מצבה התלתי, נשים מסוגלות לפרוט על רגשות יותר מגברים. ואכן, מצינו בספר שמואל עוד שתי נשים אחרות שהצליחו, בתבונתן וברגישותן, למנוע שפיכות דמים: אביגיל (ראה שיעור 48 לספר ש"א) והאישה החכמה מאבל מעכה (להלן פרק כ').

4 במקומות רבים במקרא מתבטאת התפיסה שמי שמת בלא בנים נחשב כמי שנמחה שמו. הביטוי המרכזי לכך הוא בפרשת הייבוש, שעניינה "ולא ימחה שמו מישראל" (דברים כ"ה, ו). וראה גם: "אין לי בן בעבור הזכיר שמי" (ש"ב י"ח, יח); "ונתתי להם גביתי ובחומתי יד וישם טוב מגנים ומבנות שם עולם אמן לו אשר לא יקרת" (ישעיהו נ"ו, ה); ועוד.

(יא) ותאמר זֶכֶר נָא הַמֶּלֶךְ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ מֵהֶרְבֶּת⁶
גֵּאל הַדָּם לְשַׁחַת וְלֹא יִשְׁמְדוּ אֶת בְּנֵי...

כעת דוד כבר נכנע ומתחייב בביורור:

...וַיֹּאמֶר חִי ה' אִם יִפְלֵ מִשְׁעֶרֶת בְּנֶךָ אֲרָצָה:⁷

מעניין הדבר שגם כאן, כמו בפרק הקודם, נכנע דוד
ללחצים חוזרים ונשנים, וזהו ביטוי נוסף לחולשתו.

מכל מקום, האישה החכמה השיגה את שלה, וכעת כשרה
השעה לעבור מן המשל אל הנמשל:

(יב) ותאמר האשה תִּדְבֹר נָא שְׁפַחְתְּךָ אֶל אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ
דָּבַר וַיֹּאמֶר דְּבָרִי:

ג. הנמשל

אלא שבשלב זה באה הפתעה. עד כה ניסחה האישה את
דבריה בחכמה וברהיטות. אבל עתה, כשהיא עוברת לנמשל,
דבריה הופכים לפתע מעורפלים ומבולבלים:

(יג) ותאמר האשה וְלִמָּה חִשְׁבַּתְּהָ כִּזְאת על עם
אֱ-לֹהִים וַיִּמְדַּבֵּר הַמֶּלֶךְ הַדְּבָר הַזֶּה כְּאִשֶׁם לְבַלְתִּי הַשֵּׁיב
הַמֶּלֶךְ אֶת נְדָחוֹ: (יד) כִּי מוֹת נָמוֹת וְכַמִּים הַנְּגָרִים
אֲרָצָה אֲשֶׁר לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִשָּׂא אֱ-לֹהִים נֶפֶשׁ וְחִשָּׁב
מִחִשְׁבוֹת לְבַלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נְדָח: (טו) וְעַתָּה אֲשֶׁר
בָּאתִי לְדַבֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אֲדֹנֵי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה כִּי יִרְאֵנִי
הָעַם וְתֹאמַר שְׁפַחְתְּךָ אֲדַבְּרָה נָא אֶל הַמֶּלֶךְ אוֹלִי
יַעֲשֶׂה הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבָר אֲמָתוֹ: (טז) כִּי יִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ
לְהַצִּיל אֶת אֲמָתוֹ מִכַּף הָאִישׁ לְהַשְׁמִיד אֹתִי וְאֶת בְּנֵי
יַחַד מִנְחַלְתִּי אֱ-לֹהִים: (יז) וְתֹאמַר שְׁפַחְתְּךָ יְהִי נָא
דְּבַר אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ לְמִנְחָה כִּי כְּמִלְאָךְ הָאֱ-לֹהִים כֵּן
אֲדֹנֵי הַמֶּלֶךְ לְשִׁמְעַת הַטּוֹב וְהָרַע וְה' אֱ-לֹהֶיךָ יְהִי עִמָּךְ:

הבעיה המרכזית בקטע שלפנינו היא האם אכן כבר עברה
האישה לנמשל, או שמא היא עדיין במשל. מן הפסוק
הראשון (פס' יג) מתקבל הרושם שהיא כבר עוברת לנמשל,
ואומרת לדוד במפורש שהפסק שפסק לה זה עתה מנוגד
להתנהגותו שלו, שהרי אין הוא משיב אליו את בנו הנידח.
אך משם האישה עוברת להיגדים פילוסופיים תמוהים
למדיי (פס' יד), ולבסוף נראה שהיא חוזרת למשל (פס' טז).
ובכן, מה טיבו של נאום מוזר זה?

כבר ראינו בעבר (ראה שיעור 21 לספר שמ"א ושיעור 16 לספר שמ"ב) כי
לשון לא-ברורה היא אמצעי להבעת התרגשותו של הדובר:
המקרא מביא את הדברים כאמירתם בפועל, בלא 'עריכה'.
דומה שכן יש להבין גם את הנאום שלפנינו. כשהגיעה
האישה התקועית לחלק המרכזי של תפקידה – שהוא קשה
הרבה יותר מן הראשון, ובו עליה לומר למעשה לדוד, כנתן

וְכָבוּ אֶת גַּחְלֹתַי אֲשֶׁר נִשְׁאַרָה לְבַלְתִּי שִׁים לְאִישֵׁי שִׁים
וַיִּשְׁאַרִית עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה (שמ"ב י"ז, ז).

מדוע יצרה האישה זיקה זו? נראה שגם זה אמצעי
רטורי שייעודו לשכנע את דוד לפסוק לטובת 'האלמנה'.
סוף סוף, גם בהריגת הבל – ברצח הראשון בהיסטוריה
– לא נגזר דינו של הרוצח למוות! הנה כי כן, גם הקב"ה
בכבודו ובעצמו אינו חורץ תמיד את דינו של הרוצח
למוות, כנראה מתוך התחשבות בנסיבות: אבדן המשך
הקיום של המשפחה, ובמקרה של קין והבל – אבדן
המשך האנושות כולה.

ושמא הרמיזה לסיפור קין והבל נוגעת גם לנמשל,
שעתיד להופיע בהמשך: כשם שעונשו של קין היה גלות
– "נָע וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ" (בראשית ד', יב) – כך די גם כאן
בעונש גלות, שאבשלום כבר מרצה אותו בגשור זה
שלוש שנים (י"ג, לח).

ב. המשפט

דוד אינו ממהר להשיב לאישה תשובה נחרצת:

(ח) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתְךָ וְאֲנִי אֲצַנֶּה
עֲלֶיךָ:

אך האישה החכמה איננה נאותה להסתפק בהבטחה
מעורפלת זו, ועל כן היא מוסיפה דבר מה:

(ט) וְתֹאמַר הָאִשָּׁה הַתְּקוּעִית אֶל הַמֶּלֶךְ עָלֵי אֲדֹנֵי
הַמֶּלֶךְ הָעוֹן וְעַל בֵּית אָבִי וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי:

המפרשים הציעו הצעות שונות בהבנת דבריה,⁵ אך דומה כי
ברור מה טיב העוון שהיא מכוונת אליו: אי-הריגת הרוצח.
התורה מדגישה פעמים מספר את האחריות המוטלת על
העם ועל הארץ להרוג רוצחים, כי דמו של הנרצח אינו
נבלע באדמה כל עוד הרוצח חופשי. כך מפורש בפרשת
מסעי: "וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר לְנַפְשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי
מוֹת יוֹמָת... וְלֹא תִחַנְיֶפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם בָּהּ כִּי הַדָּם
הוּא יַחַנְיֶף אֶת הָאָרֶץ וְלֹאֲרָץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי
אִם בְּדָם שִׁפְכוּ" (במדבר ל"ה, לא-ל"ג). לפיכך מדגישה האישה
התקועית, שהיא מקבלת עליה את העוון שלא יישפך דם
הרוצח; והרי זה מעין מה שאמרה רבקה ליעקב כשחשש
לרמות את אביו – "עָלֵי קִלְתְּךָ בְּנִי" (בראשית כ"ז, יג).

דברים אלו מביאים את דוד לומר משפט מפורש מעט יותר:

(י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַמְּדַבֵּר אֵלָיךָ וְהִבֵּאתוּ אֵלַי וְלֹא יִסִּף
עוֹד לָגַעַת בְּךָ:

אלא שגם תשובה זו נראית כהתחמקות. כיצד תוכל האישה
האלמנה להביא אל דוד את המתנכלים לה? ומה תעשה אם
יפגעו בינתיים בבנה? על כן היא מוסיפה ללחץ על דוד:

6 המילה קשה למדיי. המפרשים ביארוה מלשון 'להרבות', דהיינו שגואל
הדם לא ירבה לשחת ולהשמיד. ועדיין הלשון קשה.

7 אפשר שבתת-המודע שלו כבר עמד דוד על הדמיון שבין סיפורת של
האישה התקועית ובין מה שהתרחש בביתו, והבטחתו "אם יִפְלֵ מִשְׁעֶרֶת
בְּנֶךָ אֲרָצָה" רומזת לנמשל – אבשלום ושערו (ראה להלן פס' כה-כו)...

5 לדעת רש"י ורד"ק, האישה דיברה בגוף ראשון משום כבודו של המלך, אך
באמת כוונתה אליו, רוצה לומר: אם יומת בנה והיא תישאר בודדה, יהיה
העוון על דוד. רלב"ג, לעומתם, מבאר את הכתוב כפשוטו, ומסביר שהיא
מקבלת עליה את העוון אם דיברה שקר.

בפרשיות הקודמות, גם כאן בחר דוד בחירה מוטעית, שהוא עתיד לשלם עליה מחיר כבד.

בשעתו, "אתה האישי!" – שוב לא עמדו לה כוחותיה. משום כך הלכה והסתבכה בדבריה, ונוצר נאום שקשה מאוד להבינו כרצף אחד.⁸

דוד עמד, כנראה, על הפער הגדול שבין דברי האישה התקועית במשל ובין דבריה שלאחר מכן, והעלה השערה מחושבת:

(יט) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: הֲיֵד יוֹאֵב אֶתְךָ בְּכָל זֹאת?

אבל האישה טרם התאוששה מן ההתרגשות הגדולה, ובמקום להשיב בפשטות 'הן', היא שבה ו'מתפתלת':

...וַתַּעַן הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אִם אִשׁ⁹ לְהֵמִין וְלֹהֶשְׁמִיל מִכָּל אֲשֶׁר דָּבַר אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ כִּי עֲבָדְךָ יוֹאֵב הוּא צְנִי וְהוּא שֵׁם בְּפִי שִׁפְחָתְךָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: (כ) לְבַעֲבוֹר סָבַב אֶת פְּנֵי הַדְּבָר עֲשֵׂה עֲבָדְךָ יוֹאֵב אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְאֲדֹנָי חַכֵּם כְּחֻכְמַת מֶלֶךְ הָאֱלֹהִים לְדַעַת אֶת כָּל אֲשֶׁר בְּאָרֶץ:

בשלב זה דוד משתכנע לקבל את עצת יואב, והוא מצווה עליו להחזיר את אבשלום:

(כא) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל יוֹאֵב הֲנָה נָא עֲשִׂיתִי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹךְ הָשֵׁב אֶת הַנְּעָר אֶת אַבְשָׁלוֹם: (כב) וַיִּפֹּל יוֹאֵב אֶל פְּנֵי אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּבְרַךְ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאֵב הַיּוֹם יָדַע עֲבָדְךָ כִּי מִצְּאֵתִי חָן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר עֲשֵׂה הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבָר עֲבָדְךָ: (כג) וַיִּקָּם יוֹאֵב וַיֵּלֶךְ גִּשְׁוֹרָה וַיָּבֵא אֶת אַבְשָׁלוֹם וְרוּשָׁלוֹם:

האם צדק דוד בהחלטתו? האם משל האישה התקועית ומשפטו של דוד אכן אמורים להוביל להכרעה מקבילה גם בדינו של אבשלום? דומה שהתשובה ברורה. יש שני הבדלים ניכרים בין המשל (וסיפור קין והבל) ובין הנמשל:

א. מצבה של האלמנה האומללה, שנשארה ללא משענת במות בעלה ובנה, אינו דומה כלל וכלל למצבו של דוד, שיש לו משפחה ענפה ואין לו חששות כלכליים.

ב. המשל מספר על הריגה בלא כוונה מראש: "וַיִּנְצְוּ שְׂנֵייהֶם בְּשֵׂדָה וַאֲיִן מִצִּיל בֵּינֵיהֶם וַיְכֹוּ הָאֶחָד אֶת הָאֶחָד וַיָּמָת אֹתוֹ", ואילו הריגת אמנון תוכננה היטב בידי אבשלום.

דוד מתעלם מן ההבדלים, ומסכים להשיב את אבשלום. האישה התקועית סייעה לו אפוא להכריע במאבק הגדול שהיה נתון בו: המאבק בין רגשותיו האישיים לבין מחויבותו המוסרית. המשל נתן לדוד 'סולם' לרדת בו מן 'העץ המוסרי' שנקלע אליו מאז בריחתו של אבשלום. אלא שהצדקה זו, לא הייתה לה אחיזה של ממש במציאות. כמו

.....
כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תש"ע
עורך: בעז קלוש
.....
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
.....
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
.....
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>
.....

8 לפיכך גם לא ירדנו כאן לביאור הפסוקים. רבו הפירושים על כל אחד מן ההיגדים הקשים שבדברי האישה, אך אין פירוש אחד המיישב את כל הקשיים דבר דבור על אופניו; ולפי דברינו, גם אין אמור להיות פירוש שכזה.

9 "אֵט" במובן 'יש', עיין מיכה ו', י ובפירוש רש"י שם. והשווה חילופי השמות יֵשׁ-אִשִּׁי (דה"א ב', יב-ג).